

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНОГО ВИМІРУ

У статті розглянуто проблеми громадянської компетентності в контексті визначення та класифікації ключових компетентностей

Поняття "компетентність" у наш час органічно увійшло в педагогічний обіг, і науковці намагаються дати визначення освітнім, життєвим та педагогічним компетентностям. Запровадження компетентнісного підходу в освіті розвинених країн Європи і США пов'язано у 80-ті роки ХХ ст. з фіксацією експертами в цих країнах спрямованості освіти на переважне засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще кілька десятиліть тому. А на час експертизи вона вже не відповідала соціальному замовленню, яке вимагало виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у розв'язанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виявилось, що результати освіти не задовольняють вимоги суспільства і, насамперед, роботодавців. Зауважувалось, що більшість випускників навчальних закладів виявляються навченими, але не готовими до реалізації професійних обов'язків, вирішення реальних професійних та життєвих проблем [1: 18].

І. Зимня виокремила три етапи у розвитку компетентнісного підходу [2].

Перший етап (1960 – 1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії "компетенція", створенням передумов розмежування понять "компетенція" та "компетентність".

Другий етап (1970 – 1990 рр.) характеризується використанням категорій компетентність / компетенція в теорії й практиці навчання рідній мові, а також у сфері управління та менеджменту. Зарубіжні і вітчизняні дослідники для різних видів діяльності виокремлюють різноманітні компетенції / компетентності.

Третій етап (1990 – 2001 рр.) характеризується становленням компетентнісного підходу та активним використанням категорії компетентність / компетенції в освіті. У матеріалах ЮНЕСКО наводиться коло компетенцій, які розглядаються як бажаний результат освіти. У 1996 р. Рада Європи вводить поняття "ключові компетентності", які повинні сприяти збереженню демократичного суспільства, мультикультурного середовища, відповідати новим вимогам ринку праці та економічним перетворенням.

На прикладі робіт А.В. Хуторського можемо зауважити, що в педагогічній науці в останні роки терміни "компетентність" та "компетенція" часто вживаються як синоніми. Наукова дискусія щодо сфери використання цих термінів спричинила появу кількох підходів до доцільності їх використання.

1. Ці терміни – данина моді, тому можна обійтися і без них, оскільки є класичні прототиби – рівень підготовленості випускника, навчальні вміння тощо.

2. "Компетентність" та "компетенція" вже широко використовуються в інших видах життєдіяльності людини і характеризують високу якість її професійної діяльності, тому і в педагогіці використання таких термінів виправдане.

Метою нашої статті є спроба узагальнення понять "громадянська компетентність" і "громадянська компетенція" як складових ключових компетентностей особистості.

У науковий обіг шкільної дидактики, за словами Н.М. Бібік, поняття "компетентність" і "компетенція" увійшло з професійної освіти. Більшість дослідників цієї сфери "компетентність" розглядають як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження [3].

Компетентність – стосовно структури змісту освіти, який побудовано в сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах – за предметним, – виводить метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в інституційному культурному контексті. Таких результатів можна спрогнозувати безліч (у сфері когнітивній, діяльнісній, мотиваційній, соціальній). Як відомо з літератури, Дж. Равен побудував модель компетентностей із 143 елементів, що робить її застосування проблематичним. Тому цілком слушно запроваджують поняття "ключові компетентності", які охоплюють найзагальні складники – своєрідні "суперкомпетентності" (Герман Левітас).

На думку О. Пометун, компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [4: 18]. Під поняттям "компетентнісний підхід в освіті" дослідниця розуміє спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу повинно бути формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [4: 18].

Саме тому сучасна педагогічна наука визначає певну систему компетентностей, яких набуває учень, опановуючи зміст освіти у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Ця система містить у собі ключові, або надпредметні, компетентності, які формуються під час засвоєння змісту всіх предметів і галузей освіти і є найважливішими [4: 19]. Ключова компетентність може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності та ефективно розв'язувати відповідні проблеми. Їх формування є загальним результатом засвоєння учнем усього

змісту середньої освіти. Друга складова цієї системи – галузеві компетентності, які формуються в результаті опанування учнем змісту однієї галузі в усіх класах середньої школи. І нарешті виділяються предметні компетентності, що набуваються учнем у ході вивчення того чи іншого предмета в усіх класах середньої школи [4: 19].

О. Овчарук узагальнила основні підходи міжнародних освітніх організацій до визначення компетентностей. Так, Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання [1: 19]. Компетентності, на думку експертів РЄ, передбачають спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні виклики, формувати комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [1: 19].

Таке визначення поняття компетентностей певним чином збігається з положеннями, що висловлюють українські педагоги, однак представники європейських педагогічних кіл виходять з особистісних і соціальних потреб, задоволенню яких мають сприяти компетентності [4: 19].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performances and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відносин, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, спрямовані на набуття певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [4: 20]. Для того, щоб полегшити процес оцінювання компетентностей, Департамент пропонує виділити з цього поняття такі індикатори, як набуті знання, вміння, навички та навчальні досягнення.

Експерти програми "DeSeCo" визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії. Ця схема є прикладом побудови внутрішньої структури компетентності, орієнтованої на потреби ("DeSeCo", 2002) [4: 22].

Життєві компетентності є також предметом обговорення і в Україні, хоча наразі дискусія навколо цього поняття більшою мірою розвивається щодо кола професійних компетентностей як результату професійної підготовки, а також компетентностей, яких мають набувати під час навчання в школі діти-інваліди.

Компетенції сприймаються як похідне, вужче за поняття "компетентність". Аналіз контексту вживання поняття "компетенції" дозволяє розуміти його як соціально закріплений освітній результат. Тобто компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі.

За Е. Зеєром, компетенції – це узагальнені способи дій, що забезпечують продуктивне виконання професійної діяльності [2]. Це здатності людини реалізувати на практиці свою компетентність. Ядром компетенції є сукупність способів дій. Операціонально-технологічний компонент визначає сутність компетенції. Оскільки реалізація компетенцій відбувається в процесі виконання різноманітних видів діяльності для вирішення теоретичних і практичних завдань, то в структуру компетенцій, крім діяльнісних (процедурних) знань, умінь і навичок, входять також мотиваційна й емоційно-вольова сфери. Важливим компонентом компетенцій є досвід – інтеграція в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів рішення завдань [2].

Серед ключових компетентностей, які сьогодні визначені як орієнтири для виявлення результативності освітнього процесу в Україні, є: навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, економічна (підприємницька), загальнокультурна, валеологічно-оздоровча та **громадянська** [4: 19].

За словами О. Пометун, одним з найважливіших завдань сучасного виховання є формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів [4: 18]. У державній Концепції громадянського виховання сказано, що визначальною рисою такої людини має бути громадянськість. Громадянськість – це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Очевидно, що таке розуміння громадянськості дозволяє визначити її як психологічну рису, характеристику особистості [4: 18]. Громадянськість як психологічне утворення є лише частиною громадянської компетентності, під якою О. Пометун розуміє здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права і обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка включає й певний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя – громадянськість.

Громадянська компетентність дослідниками відноситься до ключових [4: 19]. Як уже зазначалося, ключова компетентність є об'єктивною категорією, що фіксує певний рівень розвитку в особистості суспільно визнаного комплексу знань, умінь, навичок, ставлень, орієнтацій. Відтак і громадянську компетентність учня ми будемо розуміти як сукупність освітніх елементів, що складається з сукупності знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, батьківщиною і державою [4: 19].

Ми беремо за основу висновок О. Пометун, що складовими структури громадянської компетентності школяра є три компоненти: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т. п.), діяльнісний (уміння і

навички) і процесуальний або особистісно-творчий (стосується сфери самореалізації). Кожен з компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

З дидактичного (навчального) погляду громадянська компетентність може бути представлена як перелік напрямів її набуття учнями, які мають бути забезпечені у навчально-виховному процесі школи. Кожен з компонентів структури компетентності співвідноситься з певними напрямами її набуття.

Громадянська компетенція як здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність, на нашу думку, кореспондує здатності взяти на себе відповідальність, спільно виробляти рішення й брати участь у його реалізації, толерантність до різних етнокультур і релігій, гармонійне поєднання особистих інтересів з потребами окремої корпорації й суспільства, участь у функціонуванні демократичних інститутів, потребі в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу, здатності до саморозвитку.

Таким чином, **громадянська компетентність** і **громадянська компетенція** є базовими складовими компетентнісного підходу в сучасній вітчизняній освіті. А формування громадянської компетентності учня можливе лише за наявності у педагога ключової, за словами С.В. Кульневича, компетентності – уміння виховувати переконання [5: 324].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
2. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к образованию // <http://www.urora.ru/>.
3. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – С. 47 – 53.
4. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів . – 2005. – № 23. – С. 18
5. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. – Ростов-н / Д., 1999. – 560 с.

Матеріал надійшов до редакції 27.12.2005 р.

Смагіна Т.Н. Гражданская компетентность в контексте личностного измерения.

В статье рассматриваются проблемы гражданской компетентности в контексте определения и классификации ключевых компетентностей.

Smagina T.N. Civic Competence in the Context of the Personality's Key Competences.

The problems of the civic competence in the context of determination and classification of the key competencies are considered.